

Bedevaartsoord Kockengen

Jos Odekerken

Het dorp Kockengen ligt ingeklemd tussen twee schilderachtige waterlopen, de Heicop en de Bijleveld. Het is een dorp met een rijk verleden. Kockengen wordt al in het jaar 866 genoemd. De ontstaansgeschiedenis van de twee afwateringskanalen is minder schilderachtig en illustratief voor de lokale politieke situatie in de veertiende en vijftiende eeuw.

De zeventien kilometer lange Heicop werd namelijk in 1385 gegraven in opdracht van de bisschop van Utrecht. De politieke tegenspelers, de graven van Holland, kregen geen vaarrechten van de bisschop. Dus lieten zij in 1413 de nog iets langere Bijleveld aanleggen.

Bedevaartsoord

Terug naar Kockengen met in het midden, tussen beschuttende huizenbouw, de eeuwenoude, nu N.H. kerk.

Vijfhonderd jaar oude watergangen

Oorspronkelijk waren de twee kanalen van elkaar gescheiden omdat de twee gewesten, Utrecht en Holland, zo min mogelijk hinder wilden ondervinden van elkaars lozingswater. De Heicop loopt recht door Kockengen en maakte dan een bocht naar het oosten om oorspronkelijk in Breukelen in de Vecht uit te komen. De Bijleveld, in Hollands gebied, mondde uiteindelijk uit in de Amstel bij het buurtschap Nessersluis. De Heicop bediende de polders ten oosten van de Meerndijk en de Bijleveld de polders ten westen ervan. De Meerndijk is omstreeks het jaar 1200 aangelegd als een dwarsdijk in een laag gelegen gebied. Hij diende om de laaggelegen polders bij Woerden te beschermen tegen water uit het hoger gele-

Luchtfoto van een gedeelte van Kockengen uit het zuidoosten; met in het midden de dorpskom tussen de Bijleveld/Voorstraat en de Heicop en op de achtergrond gedeeltes van de Polder Spengen en de Polder Groot en Klein Oud-Aa, 1983. Delta-Phot Luchtfotografie, Het Utrechts Archief.

Als een vredestitcher op een eilandje ingeklemd tussen twee rivaliserende gebieden, gesymboliseerd door twee door mensenhanden gegraven watergangen. Het is een trotse laatgotische bakstenen kruiskerk met een schitterend interieur, gebrandschilderde glas-in-lood ramen en een zogenaamde schepenbank. De kerk stamt uit het einde van de veertiende eeuw. De toren is zelfs ouder, uit de dertiende eeuw, maar herbouwd in 1635 en in 2016 voor het laatst gerestaureerd, mede gefinancierd met behulp van bijdragen uit in het dorp gehouden acties. Tot in de zeventiende eeuw was het godshuis een R.K. kerk, genaamd Maria Hemelvaartkerk en een

gen Utrechtse rivierengebied. De eeuwenlange strijd om de polders droog te houden resulteerde dus bij Kockengen in genoemde twee parallel lopende, kilometerslange vaarten. Doordat in 1960 delen van de Bijleveld en de Heicop over een afstand van ruim twee en een halve kilometer werden gedempt, is deze geschiedenis in het landschap niet meer leesbaar. In het verleden gingen er stemmen op (zie bijvoorbeeld Uitvoeringsprogramma Gemeente Breukelen en Gemeente Loenen, september 2008) om de beide waterlopen in hun oude luister te herstellen en recreatief te ontsluiten. Dat zou betekenen dat twee vijfhonderd jaar oude watergangen weer tot leven worden gewekt om daarmee een typisch Nederlands verhaal te vertellen.

't Dorp Kockengen, 1793, kopergravure Carel Frederik Bendorp, tekening Jan Bulthuis.

door pelgrims druk bezocht bedevaartsoord. Uw hart gaat niet 'n tikkeltje sneller kloppen bij het horen van de woorden 'bedevaartsoord' of 'pelgrims'? U behoort dan hoogstwaarschijnlijk tot de generatie die zich bij die woorden niets kunnen voorstellen. Of misschien bij de wat oudere Nederlanders die het protestantse geloof aanhangen en weinig van doen hebben met dit soort van – in hun ogen – katholieke rituelen. Dat laatste is een misverstand. Pelgrimages naar een bedevaartsoord zijn niet het exclusieve domein van de roomsen. Denk maar eens aan de grote groepen moslims die tenminste eenmaal in hun leven in groten getalen naar Mekka trekken om daar de hadj in een driedaags ritueel mee te maken. Ook een vorm van pelgrimage.

Luilekkerland

Hoogstwaarschijnlijk associeert u Kockengen niet meteen met een stoet vrome pelgrims op weg naar de historische dorpskern van het dorp dat zijn naam afgeleid ziet van het Franse 'Pays de Cocagne', dat 'Luilekkerland' betekent. Dat suggereert allesbehalve een pelgrimsoord. De bisschop van Utrecht gaf ten tijde van de Grote Ontginning (ca. 1000-1270) in het huidige Groene Hart gebieden uit om deze te ontginnen. Om horige boeren te lokken gaf hij aantrekkelijke namen aan deze gebieden. Dat is aardig gelukt. Het dorp telt tegenwoordig meer dan drieduizend Kockenezen en groeit nog steeds. Maar dit laatste heeft niets te maken met Kockengen als bedevaartsoord.

Daarvoor gaan we even terug in de tijd. Wat moeten we

ons bij een R.K. bedevaart voorstellen? In de katholieke traditie betreft het een reis naar een plaats waar een heilige wordt vereerd, of een plaats waar wonderbaarlijke genezingen hebben plaatsgevonden. Denk aan bekende Europese voorbeelden zoals Lourdes in Frankrijk, Kevelaar in Duitsland, Rome en Assisi in Italië, Fatima in Portugal of Santiago de Compostella in Spanje. Jaarlijks trekken er ook vele Nederlanders naar de bekende springprocessie in Echternach in Luxemburg, een pelgrimsritueel op weg naar het graf van apostel Wilibrord. Lourdes spant vanuit Nederland de kroon met enkele duizenden pelgrims per jaar. In ons eigen land is de Nationale Bedevaart naar Brielle nog steeds populair. In 1572, aan het begin van de Tachtigjarige Oorlog, werden negentien rooms-katholieke geestelijken gemarteld en vervolgens opgehangen. Dit tot stichting van de gereformeerde gelovigen uit Gorcum en de verantwoordelijke watergeuzen, de opstandige armoedzaaiers die zich achter de Prins van Oranje geschaard hadden.

Kraagsteen in zuid-transept van de N.H. Kerk, 55 cm breed, 20 cm hoog, met een afbeelding van Maria Magdalena met de narduskruik. Nardus is de naam van een plant en van de kostbare, aangenaam geurende olie of zalf, bereid uit de wortels van deze plant.

Oude dorpskerk

Hebben in Kockengen wonderen plaatsgevonden, zoals wonderbaarlijke genezingen of verschijningen van bijvoorbeeld de H. Maagd Maria zoals in Lourdes of Fatima, naar men zegt? Voor zover wij weten niet. Is er misschien een bijzondere plek in het dorp waar pelgrims om een of andere reden naartoe trokken? We hebben er geen kunnen ontdekken, behalve dan de oeroude parochiekerk, de huidige N.H. Kerk. Dat is onze historische bron. Onderzoek in het archief van Regionaal Historisch Centrum Vecht en Venen in Breukelen laat zien dat Kockengen voor het eerst als parochie wordt vermeld in een akte daterend uit 1350. In dat jaar bestond dus de parochie Kockengen al en moet de dorpskerk voorafgaande aan dat jaar zijn gebouwd. De kerk werd gewijd aan Onze Lieve Vrouw ten Hemelopneming en kreeg een eeuw later grote vermaardheid als bedevaartsplaats. Die reputatie wordt nog eens onderstreept door de aanwezigheid van een Broederschap gewijd aan de Heilige Maagd met een jaarlijkse ommegang in het dorp op 15 augustus, de bekende Maria feestdag, Maria Hemelvaart, de dag waarop de bedevaarten en processies werden gehouden. In de veertiende eeuw is ook de broederschap van de H. Maagd ontstaan, die op 15 augustus de ommegang door het dorp organiseerde.

Reuring

We moeten ons van deze bedevaarten ook weer niet een al te vrome voorstelling maken. De aantrekkingskracht ervan op de boerenbevolking uit de omgeving werd aanzienlijk verhoogd door de combinatie van de godsdienstige viering van het Mariafeest met het houden van jaarmarkten en kermissen. Alle ingrediënten voor een levendig bedevaartsoord met enige reuring waren dus aanwezig. De feestelijkheden overstegen dan ook de dorpsgrenzen. Mariabroedersschappen van Vleuten en Mijdrecht trokken in augustus tezamen op naar Kockengen. Naar de precieze redenen voor deze pelgrimages blijft het echter gissen. Van de aanwezigheid van een bijzonder beeld of relik of erkenning van Kockengen als mirakelplaats is niets bekend.

De patronaatsrechten van de kerk van Kockengen waren in handen van de heren van kasteel De Haar. Dat wil zeggen dat zij het recht uitoefenden om de pastoors van de kerk te benoemen en zorg te dragen voor het kerkgebouw. In 1560 bevestigde de toenmalige kerkpatroon, Nicolaas van Zuylen van de Haer, nogmaals dat de Heilige Maagd de patrones was van de parochiekerk van Kockengen. Tot zover de bloeiperiode van bedevaartsoord Kockengen.

Morrende ketters

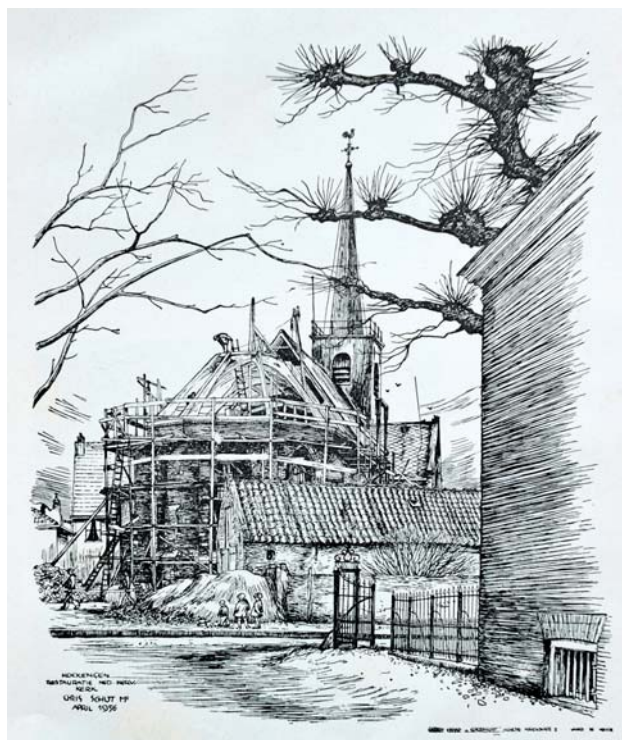
De Reformatie van eind zestiende eeuw maakte korte metten met de roomse rituelen. De bisdommen en parochies verdwenen. Het centrale gezag van Rome trok zich terug en voor de Romeinse kerk werd Nederland

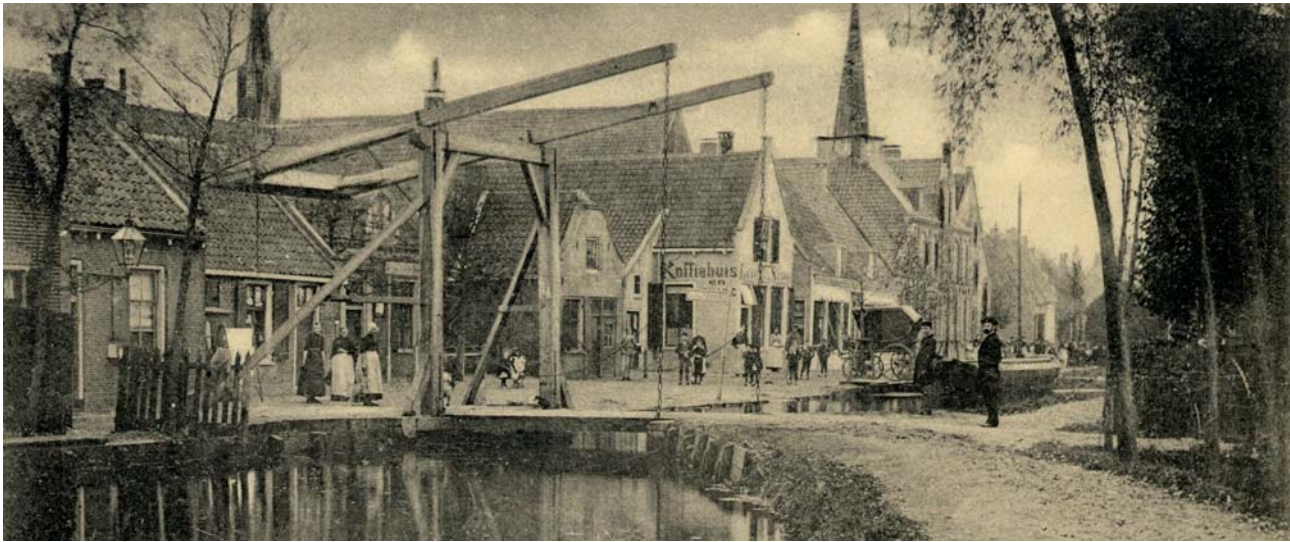
Tijdens de restauratie in de zuidelijke zijbeuk zijn diep onder de grond hand- en voetboeien gevonden.

weer een missiegebied. Parochies werden vervangen door zogenaamde staties, lees lokale missieposten. In 1606 werd het altaar uit de kerk in Kockengen verwijderd. De rooms-katholieke gelovigen zagen zich voor hun kerkgang gedwongen op pad te gaan naar een houten schuurkerkje aan het Oortjespad, een tolpad in Teckop, het buurtschap in de gemeente Woerden, gelegen tussen Kanis en Kockengen, ter hoogte van de huidige buitenplaats Kameryck. Een oortje is een oude muntsoort, ter waarde van een kwart stuiver.

Ondanks deze tegenwerking zijn de bedevaarten en ommegangen in de zestiende eeuw gewoon doorgegaan, mede dankzij het gemengde karakter van deze feestdagen, met zowel een religieus als een profaan element. Zelfs in de zeventiende eeuw werden de bedevaarten door de gereformeerden nog bestreden. In 1656 wordt er door de parochie in het Latijn aan Rome gerapporteerd dat Kockengen 'een plaats is die jaarlijks bezocht pleegt te worden door een grote toestroom van boeren, terwijl de ketters hier tevergeefs over morren'.

1955 - 1958 Pentekening van de restauratie van de N.H. Kerk.

Gezicht op de Bijleveld en de Voorstraat, Kockengen ca. 1900, Het Utrechts Archief.

Statie Teckop

Daarna verdwijnt Kockengen als bedevaartsplaats uit beeld. Daar zijn verschillende oorzaken voor aan te wijzen. Een ervan is dat het zwaartepunt van het kerkelijk leven voor katholieken was verplaatst van Kockengen naar Teckop. Vanwege de locatie op Hollands gebied was dit voor katholieken veiliger. In 1653 werd hier een katholieke parochie ingericht. Ook werden de feestelijkheden op 15 augustus minder aantrekkelijk omdat de religieuze viering van Maria Hemelvaart ontkoppeld werd van de duidelijk minder religieuze kermis en jaarmarkt. Een derde factor in de achteruitgang als bedevaartsplaats was het feit dat er nieuwe bedevaartplaatsen in opkomst waren zoals Oudewater en Haastrecht, sterk gepropageerd door de paters jezuiten. De katholieken uit de veenstreken, die tevoren naar Kockengen trokken, zouden sindsdien een voorkeur hebben ontwikkeld voor Oudewater als bedevaartsplaats.

Zelfstandige R.K.-parochie

Een herleving van de Mariaverering in Kockengen is weliswaar uitgebleven, maar de katholieke godsdienstbeleving kwam weer tot volle bloei. In 1852 werd een

Gezicht op een onbekend kerkgebouw, ca. 1730, door tekenaar L.P. Serrurier, naar een onbekend voorbeeld uit 1669. De vermelding "de kerk van Kamerik" op de achterzijde verwijst mogelijk naar de kerk in buurtschap Teckop, bedoeld voor kerkgangers uit Kamerik en Kockengen (suggestie P. Maarleveld, mei 2008). Het Utrechts Archief.

zelfstandige R.K.-parochie opgericht, de Rooms-Katholieke Parochie Onze Lieve Vrouw Tenhemelopneming. Enkele jaren eerder hadden Kockengense katholieken uit een failliete boedel een herenhuis kunnen financieren, dat als pastorie werd ingericht. In de daarbij behorende tuin werd de kerk gebouwd, die in 1854 in gebruik zou worden genomen. Het is een zogenaamde Waterstaatskerk, zo genoemd naar het ministerie dat de ontwerpen voor kerkgebouwen moest goedkeuren. Rond 1960 werden een doopkapel, een Mariakapel en een portaal aan het gebouw toegevoegd. Op 15 augustus wordt jaarlijks de huidige kerk nog steeds door parochianen speciaal met bloemen versierd en worden in de viering Marialiederen ten gehore gebracht. In een volgend nummer zullen wij u verder over het wel en wee van de R.K. parochie in Kockengen berichten.

Bronnen:

- Gedenkschrift samengesteld bij gelegenheid van de overdracht en ingebruikneming van de gerestaureerde Nederlands Hervormde Kerk en Toren te Kockengen, Kockengen 1958.
- Dongen, A. van, Jong, de J., Pisa, N., Sondij, P., Wortel, G., Groeten uit Kockengen, Amsterdam 1980.
- Haartsen, A., De bizarre geschiedenis van Bijleveld en Heicop, in Historisch geografisch tijdschrift, 2005, jrg. 23.
- Het Utrechts Archief, Archief van de Rooms-Katholieke Parochie Maria ten Hemelopneming te Kockengen.
- Manten, A., Breukelen en omgeving tussen 400 en 1200, Historische Reeks Breukelen, 3, Hilversum 2001.
- Margry, P.J., Caspers, C.M.A., Bedevaartplaatsen in Nederland 1. P.J. Meertens-Instituut, Amsterdam 1997.
- Pas, W. van der, Tussen Vecht en Oude Rijn, Uitg. Het Spectrum, Utrecht 1952.
- Regionaal Historisch Centrum Vecht en Venen, Breukelen.
- Schaik, T. van, Tussen weide en water onderweg, 2002. Uitgave bij 150-jarig bestaan van de RK parochie Kockengen.
- Tijdschrift Historische Kring Breukelen, jrg. 8, nr. 1, 1993/jrg. 19, nr. 1, 2004.
- Uitvoeringsprogramma Gemeente Breukelen en Gemeente Loenen, onderdeel van het landschapsontwikkelingsplan, Bron Partners, september 2008.
- Weijs, W., Natuur & landschap van de Vechtstreek, Stichting Uitgeverij KNNV, Zeist 2011.